

904

905

906

907

908

613

W-72

11

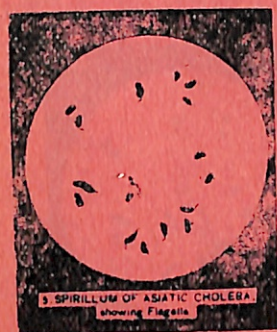
2010

ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԱՄՊՈՒՐԵԱՆ

Ք Օ Լ Ե Ր Ա Յ Է

Զվարակուելուն Միջոցները

Ասիական ֆոլերայի միքրոպները 2000 անգամ մեծցուած

Կ. ՊՈԼԻՍ

Տպագր Տ. ՏՅՂՐԱՄԱՃԵԱՆ

1911

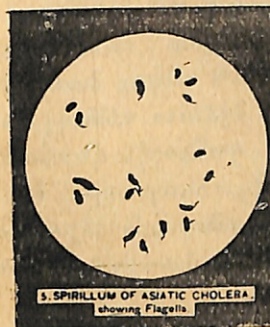
613 47 616.932

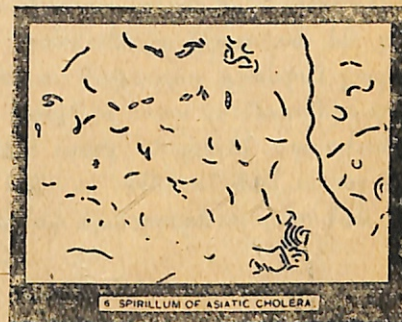
ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԱՄՊՈՒՐԵԱՆ

ՔՕԼԵՐԱՅԷ

Զվարակուելուն Միջոցները

5. SPIRILLUM OF ASIATIC CHOLERA.
showing Flagella

6. SPIRILLUM OF ASIATIC CHOLERA

Ասիական ֆոլերայի միքրոպները 2000 անգամ մեծցուած

Կ. ՊՈԼԻՍ

Տպագր Տ. ՏԹՂԱՍ ԱՃԵԱՆ

1911

16133

ՅՍՈՍԱԶՍԱՆ

Տպագրութիւն Տ. ՏՕՂԲԱՄԱՃԵԱՆ

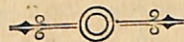
Կ. ՊՈԼԻՍ, Սուլքան Համառ, Մօլա Թաւ:

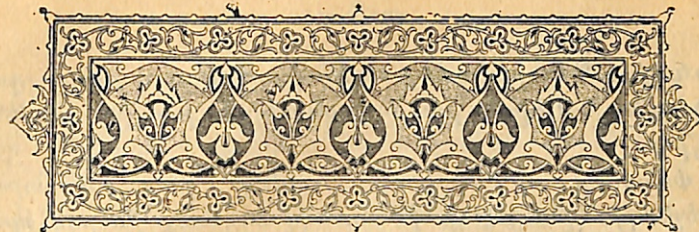
Այս պզտիկ Երկովս կուգամ իմովսանն ծառայութիւն մը մասուցանել հայ ժողովրդեան, որ միակ նպատակս եղած է զանոնք առողջապահական եւ գիտական հրահանգներով նամարտութիւններու տեղեակ ընել եւ ըստ այնմ զերծ պահել: Քօլերաի այս տարափոխիկ հիւանդութենէն՝ որ իր գործած աւերները մեզ ամենուս ծանօթ են, մանաւանդ այս Բանի մը շաբաթները:

Այս ուսումնասիրութեամբս աշխատած եմ պարզել կէտ առ կէտ առողջապահական միջոցները, որոնց գործադրումը խիստ մեծ օգտակարութիւն մը պիտի ունենայ արգոյ հասարակութեան:

Քօլերաի այն ամէն դարմանումները, որ մասնաւորապէս եմ այս գրուկիս մէջ, գիտութեան ու բժշկութեան ընդունած ամենավերջին գործածական միջոցները են. որոնց կէտ առ կէտ գործադրումը, քէ փոխութի, քէ փորհարութեան եւ քէ անսանձեւութեան համար, ամենաազդեցիկ դարմանները նկատուած են բժշկութեան կողմէ: Թեեւ պէտք էր ու նախապէս գիտական բացատրութիւններ տրուէին քօլերաի մասին եւ ապա նշանակուէին դարմանումի միջոցները, բայց մենք հարկ տեսցինք, որ *դարմանումներն* նախապատշաճութիւն տալ Բանի որ ամէն ոք ծամ առաջ պիտի ուզէր տեղեկանալ դարմանումի ծանօթութեան վրայ Բան, գիտական բացատրութիւնները լսել:

7702-17

ՓՈԼԵՐԱ ԱՍԻԱԹԻՓԱ

ՓՈԼԵՐԱՅԷ ԶՎԱՐԱԿՈՒԵԼՈՒ ՄԻՋՈՅԸ

Դարմանում: Հիւանդութեան սկիզբները երբ փոր-
հարութիւնը չափազանց ու խիստ չէ փորի ցաւեր կը
պատահին, այս պարագային օփիում, ասէթաթ տը փը-
լումպ եւ շատ քանակութեամբ պիղմիութ տրուելու է,
օփիումը է՛ն ներգործիչ ու բժշկող դեղն է, ու երբ
ցաւը նորէն երեւան դայ կրկնելը լաւ արդիւնք մը յա-
ռաջ պիտի բերէ, թէեւ ոմանք օփիումի գործածութեան
կը հակառակին, բայց երբ զգուշութեամբ ու խոհամու-
թեամբ տրուի, անտարակոյս իր ազդեցութիւնը պիտի
ունենայ: Սառ-արգանակ եւ տաք ջուր առատօրէն տըր-
ուիլը նախամեծար համարուած է:

Կան ուրիշներ որ փորհարութիւնը դադրեցնելու հա-

մար հախամեծար համարած են հետեւեալ գեղերու գործածումը. «Աֆիոն րուհի», քեաֆիրի րուհի, րավէնտ րուհի»:

Փսխումը, որ բժիշկներու համար, շատ դժուար է կասեցնելը կրնայ քօքային տրուիլ եւ տաք ջուրով պանեօ ընել: Իսկ ոմանք փսխուքը դադրեցնելու համար, կ'ազդարարեն, ստամոքսին վրայ լաթի կտորով մանանելի հունտ քաշել: Պայմանաւ որ լաւ ծեծուած ըլլայ եւ ասիտ ասիթիքով լաւ մը շաղուած, ժամանակ ժամանակ հիւանդին րօմ եւ կամ լաւ օղի մէկ երկու դգալ խմցնելու է:

1861ին Լօնտօն Տքթ. Պօստ Անգլիոյ մէջ յառաջ եկած քօլերայի համաճարակին առաջը առնելու եւ փսխուքները դադրեցնելու համար հետեւեալ գեղերը գործածած է. «Աֆիոն րուհի, գրմիլի պիպէր, զէնճէֆիլ րուհի, Գադուլլա րուհի», ու ասոնք ամբողջը հալեցնելով 50 կաթիլ մէկ անգամ տուած է:

Հսկանակ հիւանդին պաղատանքին ու խնդրանքին բնաւ ջուր աւալու չէ, կրնայ ըլլար որ այս անդգուշութիւնը պատճառ ըլլայ փորհարութեան յարատեւման, միայն եռացած ու պաղած ջուրը բերանը ցօղուելով կրնայ դուրս տալ:

Եարաւութիւնն ալ անցնելու համար, 300 կրամ ջուրի մէջ 12 կրամ գաւի առապի խառնելով ատեն ատեն մէյ-մէկ դգալ երբ տրուի 20-24 ժամ վերջը ծարաւութիւնը կ'անցնի: Աղիքներու բուժման եւ կամ ոռոգման համար օճառի տաք ջուր եւ կամ 2 առ հարիւր թաննիք ասիտի լուծոյթը կրնայ գործածուիլ իբրեւ լալած: Երկար ատեն 3-4 լիթրա ջուր կահուղ շփոցով մը կրնայ ներարկուիլ, որով ոչ միայն վերնաղին կը մաքրուի այլ կրնայ հասնիլ մինչեւ փոքր աղիքները: Ենթամորթին տակէն աղաին ջուրով ներարկում ալ կրնայ ըլլալ, պայմանաւ որ մէկ լիթրա ջուրին 4 կրամ աղ գործածուի,

ու այս գործողութիւնը շարունակելու է մինչեւ որ բազկերակը ակնկալուած նշանները տայ: Այս էն արժէքաւոր մէթոտն է քանի որ շուտով մ'ալ կը ծծուի արեան մէջ:

Այս մեթոտը պատճառ պիտի ըլլայ ցաւերու նուազացման եւ պիտի մեղմէ սաստիկ փորհարութիւնը, կան բժիշկներ որոնք հախամեծար կը հաշուեն հետեւեալը. քալօմի 1 ցորեն, փիլիպի օփիի 1 ցորեն, փիլիպի քալօմի 1 ցորեն, այս չափը տրուած է միայն մէկ գեղահատի համար, ամէն մէկ ժամը մէկ հատ կլլելու է մինչեւ որ ցաւը անհետի:

Ախտանշաններուն համար պէտք է գործածուին մօրֆին եւ սառի կտորներ եւ ջրաձգութեան համար ալ մօրֆինով ենթամորթային ներարկում, քանի մը մարդիկ ալ կրնան ոտքերը, ձեռքերը, սրունդները շփել ու ստոնց քովիկը տաք ջուրով լեցուն շիշեր տեղաւորցնել: Ու մարմինը ամբողջութեամբ լարձուն հիւթ, օրինակ, քլօրօֆօրմիլ իւղով շփել, որպէս զի սիրտը իր տկար վիճակէն արթնցած դօրութիւն մը ստանայ:

Գէշ ջրլար որ այս մասին մեր ուսումնասիրութեան արդիւնքը մանրամասնաբար պարզելով, գրի առնենք հաեւ կարգ մը գնահատելի բժիշկներու պատուէրները եւ անոնց գործածած վերջին դարմանները:

Ամենէն առաջ քօլերայէ վարակուող մը կղղիացնելու է հականեխելու է աղտեղումը, եւ կամ հիւանդին արտաթորած ամանին մէջ իր պարունակութեամբ տաք ջուրի մէջ լուծուած սըլֆաթ սը գուիլր (կէօզ տաշի) լեցնելով ըստ բաւականի, 1 ժամ իր վիճակին թողնելէն վերջ ճեմիշ թափելու է եւ կամ խորունկ թաղելու է այն տեղերը, որոնք, աղբիւրներու ջուրէն շատ հեռու եւ կամ հաղորդակցութենէ բոլորովին զուրկ են:

Փսխուքն ալ նոյնպէս հարիւրին հինգ քալօմի ասիտի հականեխելու է, ինչպէս հաեւ իրերը, հանդերձե-

դէնները, առարկաները:

Այս հիւանդութիւնը խկապէս երկուքի կը բաժնուի. Ա. հիւանդութիւնը առնելէ առաջ. Բ. հիւանդութիւնը առնելէ վերջ:

Ասոր էն կարեւոր եւ միշտ աղէկ արդիւնք տալը հիւանդութիւնը առնելէ առաջ գործածուած միջոցները են. (1) Որչափ որ կարելի է հիւանդին հետ յարաբերութեան չի մտնել: (2) Վախի, յուզման, վշտի, տխրութեան, բարկութեան չենթարկուիլ, որովհետեւ ասոնք ստամոքսի հիւթը կը նուազեցնեն եւ ասանկով կը զրկեն անհատը իր բնական պաշտպանէն: (3) Քանի որ վարակման ճամբան միայն բերանն է, ասոր համար, հարկ է խմելու եւ լուացուելու ջուրը լաւ մը եռացնել. բնաւ հում եւ օթեկ կերակուր չուտել, լուծում տուող ուտելիքներէ (սլոտոզ բանջարեղէն եւյլն.) զգուշանալ, ամէն կերակուրէ անմիջապէս առաջ, ձեռքերը միջրոպով լեցուն ենթադրելով տաք ջուրով եւ օճառով լուանալ, յետոյ հականեխական լուծոյթով մը լաւ մը լուացուիլ ու այնպէս սեղան նստիլ:

Բնաւ տունէն դուրս որ եւ է տեղ, որ եւ է տեսակ ըմպելիք կամ ուտելիք չընդունիլ: (4) Կանոնաւոր ճաշել, էն մեծ հոգը մարդուն առած սնունդն է, կարելի եղածին չափ թեթեւ դիւրամարսելի կերակուրներ, կաթ, արգանակ, խորոված հացաշերտ, եւ կամ պակսիմատ, ու ասոնց հետ յանձնարարելի է ջրախառն հայտօ զօրիֆ ապիս: (5) Չափաւոր աշխատիլ. յոգնեցուցիչ մտածումէ եւ գործէ հեռի մնալ: (6) Փոքր անմարսողութեան կամ փորահարութեանց ատեն դարմանումի ենթարկուիլ, անժուժկալ չըլլալ, որովհետեւ անժուժկալութեան ոգին ու ամէնէն թեթեւ անտարբերութիւն մը բարեբոլմ կը պատճառէ ստամոքսին եւ աղիքին: Աւքօօլը իբր օրէնք՝ չափազանց քանակութեամբ գործածել խիստ վնասակար է, միայն քօլերայի միջրոպը կլլած ըլլալու հաւանա-

կանութեանց միջոցին քիչ քանակութեամբ յանձնարարելի է: Երբ այս զգուշութիւնները ըլլան քօլերայի միջրոպը մարսողական խողովակին մէջ մտնելու հաւանականութեան առջեւ կ'առնուի: Ու մարդ կրնայ կատարեալ վստահութեամբ ապահով նկատել ինքզինքը: Երբ ստամոքսը կատարեալ առողջ վիճակի մէջ պահուի, պատահմամբ կլլուած միջրոպները անվնաս կը դառնան որովհետեւ անոնք, դեռ աղիքները չի հառած ստամոքսի բնական թթուի ազդեցութեամբ կը մեռնին աղիք հասնելէ առաջ, ուր պիտի գործէին իրենց աւերը, յարմար միջավայր մը գտնելով:

Համահարակի ատեն խիստ քիչերն են անոնք, որոնք քօլերայի միջրոպը բնաւ չեն կլլեր, ու կլլողներուն, ամէնուն քօլէրայէ չի բռնուելու գաղտնիքը, իրենց ստամոքսի բնական վիճակին մէջ ըլլալն է: Անշուշտ այս բոլորին հետ մէկտեղ աղէկ սնած եւ մաքուր բնաւորութիւն ունեցած ըլլալու գաղտնիքը հրաշքի պէս կը պաշտպանէ զիրենք՝ զոհն ըլլալու հիւանդութեան մը՝ որ իր նախնիքը կը գործէ վատ ուժ եւ անմաքուր սրտերու մէջ:

Բ. Հիւանդութեան առաջին ախտանիշը որ է սիրտ խառնուք, փսխուք եւ կամ թեթեւ փորհարութիւն մը, անմիջապէս պէտք է անկողնոյ մէջ հանգիստ պառկիլ եւ դարմանումի ենթարկուիլ, արդի գաղաւիալներէն մին է փոքր ախտանիշեր տեսնուածին պէս ամէն ժամը 10 ցորեն սրժաք 3ը գինին առնել իրարու վրայ 3 անգամ մինչեւ որ դադրին ախտանիշերը, դեռ բժշկութիւնը նոր եւ աւելի ազդու դարման մը չի ցուցներ քանի որ ճքթ. Համլէն Պոլսոյ մեծ համահարակի ատեն յաջողաբար գործադրեց՝ այն է օփիւմի, ֆաւֆօրի եւ բուպարպի լուծոյթը կաթիլով, մինչեւ դադրի փսխուքը եւ լուծումը, այսինքն իւրաքանչիւրէն 10 ական կրամ առնելով բաղադրութիւն մը ընելէ վերջ օրուան մէջ 3 անգամ

մէկ սրուակ ջրին մէջ 10 կաթիլ կաթեցնելով գործածել տուաւ բոլոր վարակուող հիւանդներուն . . . :

Ասիէ զատ բոլոր եղած դարմանումները ակտանշաւան են, եւ իրենց կարգին խիստ անհրաժեշտ. զօրացնել տկար սիրտը, դրդուել երիկամունքները որ առատ մէկ պատրաստելով արտաքսեն գոյացած թոյնը, տաք ջուրի շիշերով պատել հիւանդին մարմինը անկողնոյ մէջ ամէն պարագայի տակ, ինչ որ ժողովուրդին գիտնալիք եւ ընելիք անհրաժեշտ դարմանումին եղանակը կը կազմէ, այն ալ հիւանդանալէ առաջ վերը տուն դրուած թելադրութեանց կէտ առ կէտ ու անխերի գործադրումն է, անգամ մը որ ակտանիշերը ծայր կուտան (արհամարհելով հանդէսը բժիշկներու ծամծմուած զրոյցները եւ ջրլիժայի տակ առնելու վախը) կարող բժիշկի մը խնամքին յանձնելու է անմիջապէս:

Քուերան վարակիչ ու տարափոխիկ ախտ մ'է որ կը սերի քոխի գտած պասիլլա ֆօնէն:

Այս ախտին յատկանշական երեւոյթներն են. (1) Սաստիք լուծում, (2) Ուժաթափութիւն եւ (3) հիւժում:

Ասիաթիկ գուերաին իսկական տեղը, հեռաւոր շրջանէ մը ի վեր, Հնդկաստան եղած է, ու այս երկրին գլխուն փորձանք մը ըլլալուն բնիկ ախտ մը դարձած է: 1817ին ատենները մեծ համաճարակ մը պատահած է, որուն ծաւալը հասած է մինչեւ Եւրոպա ու Միացեալ Նահանգներ ու մինչեւ Միսիսիպիի արեւմտեան կողմերը՝ Քալիֆօրնիա. Նիւ Եօրք, Նիու Օրլեան, ուր համաճարակը մեծ մասամբ գաղթային նաւերու պատճառաւ յառաջ եկած է:

Առաջին շրջաններուն՝ այս ախտը մնայուն հանգամանք մը ունէր այդ երկրին մէջ (Հնդկաստան) ու յաջորդ տարիները, տարածուած է, ամէն ուղղութեամբ Պարսկաստանէն հասած է մինչեւ Ասիորքան, Անգլիա:

յէն Քուպէք գաղթող նաւերն ալ քիչ փորձանք չեն բերէր այդ երկրին:

1830-32ին մէջտեղերը այս ախտը Եւրոպայի գլխուն աղէտ մը դարձած է, մասնաւոր Գերմանիոյ, Անգլիոյ եւ Ֆրանսայի:

Յետոյ 1833ին պատահեցան մասնական համաճարակներ եւ տեւեցին մինչեւ 2846:

1866ի պատերազմի միջոցին, Գերմանիա գուերայի պատճառաւ բազում զոհեր տուաւ, 1883-86 միեւնոյն բազմին վիճակուած էին նաեւ Ֆրանսա եւ Իտալիա ու Սպանիա: 1892 Օգ. ամսուն մէջ քուերան յանկարծակի երեւցաւ Համպուրկի մէջ եւ 18,000 զոհեր տուաւ, որոնցմէ 7600 մեռան: Իսկ թուրքիոյ մէջ պատահեցան ներկայ թուականէն 46 տարի առաջ 1863ին, եւ անկէջ վերջ 1891ին, կըսուի որ առաջին թուականին Մէվլուտի երկրորդ օր մը Պոլիս 1200 անձ զոհ տուած է:

Հիւանդութեան պատճառ. — 1894ին Քոխ հրատարակեց այս գործարանաւոր ախտին մասնաւոր մէկ դիւտը եւ երկրորդ գննութեամբ հաստատեց թէ գուերայի իրական պատճառը կը կայանայ տեսակ մը միքրօօրկանի վարակիչ գրութեան մէջ, եւ 1883ին Գերմանա-նիզմի վարակիչ գրութեան մէջ, եւ 1883ին Գերմանական կառավարութեան կողմէ, Հնդկաստան ու Եգիպտոս զրկուեցաւ մասնաւորապէս ուսումնասիրելու այս ախտը. եւ քուերայէ բնուող ու մեռնողներու ներքին աղիքները եւ արտադրոյթը քննելով գտաւ տեսակ մը միքրօօրկանիզմ եւ կոչեց զայն պասիլլա ֆօն, որ իրական պատիկ մը չէ, այլ իրական spirochaete մ'է (տեսակ մը միքրոպի ձեւ):

Իր ձեւը մօտաւորապէս ծած հաստ ձողի մը կը նմանի, թուրքալոտի միքրոպէն աւելի սղոյիկ է, եւ կամ ամոր երկարութեանը կիսուն չափ հազիւ կայ: Իր ուրիշ մէկ ձեւը կը նմանի S տառին, աւելի շատ կիսաբոլորակի մը կը նմանի եւ կամ երբ զուտ խորքի մէջ

աճի՝ կը հմանի երկար ուր դերձանի մը :

Պասիլլըս քօման կը բարգաւաճի 84⁰—104⁰ ֆարէ-
հայթ եւ կամ 30⁰—40⁰ սանթկըէյթ բարեխառնութեան
մէջ, բայց երբ իջնէ 16⁰ սանթկըէյթ աճելէ կը դադրին
թէեւ որոշ պարագաներու մէջ է՝ ցուրտ աստիճանին
իսկ չեն մեռնիր : Հեղուկներու մէջ շատ արագութեամբ
կը շատնան, մանաւանդ արգանակի եւ կաթի մէջ ու
հալաստաւոր պարագաներու տակ իրենց կենսունակու-
թիւնը կը պահեն քանի մը շաբաթներ, (մինչեւ որ սաս-
տիկ ցրտութեամբ սնջանան) : Այս պարագային տակ-
անոնք կը հմանին իսկական sperillի մը . որ կրնան պա-
հել իրենց գոյութիւնը միմիայն հեղուկներու մէջ, որով-
հետեւ սնուցիչ նիւթերը ունին իրենց մէջ ալքալինի
ներգործութիւնը . ու ասոր հակառակ չեզօքին մէջ չա-
ճիր ու ասիտի (թթուտ) մէջ կը մեռնի :

Քօլերային՝ վարակիչ հանգամանք մը ունենալը ան-
տարակոյս պասիլլուս քօմայէն է, որ առհասարակ ասիա-
թիք քօլերային հետ կը գտնուի ներքին աղիքներու եւ
արտադրոյթին մէջ :

Վարակման ճամբայները. — Ամենէն մեծ պատճառը
քօլերայէ վարակուող մարդուն կղկղանքն է, որ գլխա-
ւորաբար այս ախտին տարածման պատճառ կըլլայ :
Ասոնք կաճին խոնաւութիւն ունեցող անկողնոյ մէջ,
գործարանաւոր նիւթերու վրայ, ջրին մէջ, պտուղի
վրայ, կաթի եւ կամ խոնաւ հոգերու մէջ, եւ անոնց-
մով կը փոխանցուին մարդուն :

Բացայայտ ճշմարտութիւն մ'է որ լուացարարները,
հիւանդապահները, ու մանաւանդ բժիշկները, քօլե-
րայէ վարակուողներու կամ անոնց արտադրոյթներու
հաղորդակցութեան աւելի ենթակայ են իրենց դիրքովը,
ու մանաւորապէս Հակամէտ վարակուելու այս տարա-
փոխիկ ախտէն՝ քան ուրիշներ. այս ախտին մօտ են հաւեւ
ուռանողները, որոնք կզբաղին քօլերայի փաղեր պատ-

րաստելով լապօրաթուառներու մէջ ու զանոնք մանրա-
ցոյցով դիտած ատեն, անզուշութեան հետեւանքով
կը վարակուին իրենք ու կըլլան հաւեւ վարակման պատ-
ճառ :

Ըսել է որ քօլերայի տարածման միակ միջոցն մարդ-
կային շփումն ու հաղորդակցութիւնն է :

Քօլերան թոքախտի միքրոպին հման օդէն չի փո-
խանցուիր մարդոց . վարակման գլխաւոր ճամբան բե-
րանն է եւ գլխաւորաբար ջուրի միջոցով :

Այս ճշմարտութիւնը ապացուցանելու համար, կար-
ժէ օրինակով մը բացատրել ու ի վեր հանել թէ որեւէ
համաճարակի ատեն զգուշութիւնը ի՞նչ մեծ դեր ունի
կեանքին վրայ : Գերմանիոյ մէջ գտնուած երկու քա-
ղաքներ, որոնք էլպա գետին եղերքը շինուած էին,
իրենց խմելիք ջուրը հոյն գետէն կը հայթայթէին,
ասոնցմէ մին էր Համպուրկ եւ միւսը Ալթօնա :

1892ի ատենները երբ սոսկալի եւ յանկարծական
համաճարակ մը երեւան եկաւ, 3 ամսուայ միջոցին Համ-
պուրկ 18,000 անձ զոհ տուաւ, իսկ Ալթօնա միայն
516, այս վերջիններն ալ կը գործէին Համպուրկ եւ կը
բնակէին Ալթօնա :

Ի՞նչ էր պատճառը այս երկու քաղաքներու տուած
զոհերու մեծ տարբերութեան : Առաջին պատճառը գի-
տական զգուշութիւնն էր :

Ալթօնայի բնակիչները իրենց գործածած ջուրը թէ
լուացքի, թէ խմելու եւ թէ կերակուրի անպատճառ
քամոցէ մը կ'անցնէին, իսկ Համպուրկ ասոր հակառակը
ըլլալով այդչափ անձի կորուստ տուած էր . . . :

Եղած են պարագաներ (ինչպէս Համպուրկի համա-
ճարակի ատեն) որ մարդիկ քօլերայի պատիպութեան
կլլած են, բայց անոնց ստամոքսը զօրաւոր ըլլալով,
(ստամոքսի հիւթի) միջոցաւ մարսած են ու իրենք այս
ախտին ենթակայ եղած չեն, եւ կամ շատ քիչ աղդուե-

լով՝ բոլորովին ուժանայտու եղած չեն, թեթեւ փորհա-
րութեան ենթարկուած են: Այս իրողութիւնը ճշգրիտ է:

Զուրէն զատ փոխադրութեան միջոցներն են. բոյ-
սերը, մասնաւորաբար մարուլը, կստեմը (թէրէ օթի)
եւ բոլոր այն բոյսերը որոնք թարմ են (այսինքն կրակի
բովքէն չեն անցած):

Կաթն ալ ասոնց դասակարգէն է, բնաւ հում կաթ
գործածելու չէ, թէեւ բժիշկներու թելադրութեամբ
բացառիկ պարագաներ կը ներկայանան:

Այս ախտին պատիւը կը բնակի նաեւ թարմ հացե-
րու, կարագի եւ միսի վրայ՝ 6 ժամէն մինչեւ 8 օր: Ճան-
ճերն ալ շատ անգամ կը փոխադրեն. անոնց աղիքին մէջ
այս միջոցովին պատիւը կ'աւելի առնուազն 3 օր, այս հա-
շիւով արդիւելու է ճանճերու երթեւեկութիւնն ալ, եւ
նիստը՝ այն ամէն բաներուն ու առարկաներուն վրայ,
որոնք միշտ գործածական են մարդոց ճեղքերուն մէջ:

Փեթն Գօֆերի կարծիքը՝ սակայն, կը տարբերի: Աս
մարդը կ'ընդունի թէ քօլերայի միջոցով կ'աճի խո-
նաւ հողերու մէջ, եւ հողին կազմը կ'ընայ ազդել քօլե-
րայի պատիւին տարածման զանազան ճամբայներով:
Դանի որ ջուրին բաղադրութիւնն ալ կախում ունի հո-
դերու կազմութենէն:

Ըսել է որ յիշեալ անձը կուրանայ քօլերային ջուրի
միջոցաւ վարակումը, եւ այս ախտին ամենամեծ աղ-
գակը հողերը կ'ընդունի, որոնք իրենց ծակոտկէնու-
թեամբ ու խոնաւութեամբ կ'աղակաւորեն գործարա-
նաւոր նիւթերով, եւ պատիւին հունտերը տաք եղանակի
միջոցին խոնաւ գետնի ներքնահողին մէջ կ'աճին, եւ
յարմար պարագային երեւան կուգան իբր աղակաւոր-
ութիւն: Բայց այս տեսութիւնը շատ քիչերու մօտ հաւա-
նութիւն գտած է, որովհետեւ ներկայ դարուն մէջ աի-
րող գաղափարը սա է թէ, քօլերան միշտ փոխադրուած
է ջուրով ու մարդկային հաղորդակցութեամբ: Այս

ապացուցանելու համար կը բաւէ աչքի առաջ ունենալ
Հնդկաստանի ուխտագնացութիւնները, որոնք մեծաւ
մասամբ այս միջոցով տարածելու պատճառ կ'ըլլան:

Նովեգերեայ քաղաքները աւելի ենթակայ են այս
ախտին քան ներքին գաւառները, ու նոյն ատեն ծովուն
մակերեսէն աւելի բարձր եղող քաղաքին մէջ այս ախ-
տը չի կրնալ զօրանալ ճոխաբար:

Բնդհանրապէս քօլերայի համաճարակը ամառուն
ամիսներուն մէջ կը սլատահի, բայց Ամերիկայի եւ Եւ-
րոպայի մէջ աշնան վերջի ամիսները պատահած են:

Տարիքոտները աւելի ենթակայ են այս ախտին՝ եւ
մանաւանդ անժուժկալները: Այսպիսի համաճարակը
ատեն թեթեւ կերակուրներ ուտելէ զատ այն վիճակով
սեղանէն քաշուելու է, որ դեռ ախորժակ կայ ուտե-
լու, ինչպէս արդէն միշտ առողջապահիկ ու օգտակար
է այս կերպը:

Երակամները՝ չափահասներու բաղդատմամբ աւելի
քիչ տրամադիր են վարակուելու: Քօլերայի ախտը ըն-
դունողներու պարագաներն ալ մեծ գործ ունին այս հի-
ւանդութեան հետ: Յուզումները՝ ճնշող հոգերը, վախը
անժուժկալութիւնը՝ մարմինը կը տկարացնեն ու իրենց
վրայ կը հրաւիրեն այս ախտը:

Ախտանշան. — Քօլերայի համաճարակի ատեն պարզ
փորհարութենէ մը վերջ, ներքին աղիքները բուռն գըր-
գըռումի մը կ'ենթարկուին: Կզկզանքը կը ջրոտի, բայց
այս պարագային ցաւ չի նշմարուիր եւ կը տեւէ 3-24
ժամ, ուժախիութիւն, գոց ախորժակ, ծարաւի պա-
պակ, փսխուք, թեթեւ ցաւ մը, սրունքներու զխտերու
մէջ եւ մէզի նուազում մը իյայտ կուգան, քանի մը
օր վերջ եւ կամ երբեմն մէկ շաբաթ՝ այս ցաւերը նո-
րէն կը կրկնուին, որուն մեղմ լուծում մը կը յաջորդէ
1—3 օր:

Քօլերայի յարձակման պահուն առաջին աղբարար

նշանները կ'ըլլան փորհարութիւն, զօրաւոր գլխու ցաւ եւ գլխապտոյտ, եւ հոգեկան տագնապ մը առաջ կուգայ, այս սլարագային տենդը կրնայ չըլլալ: Մէկ-երկու օր վերջ եզկորոդ շրջանը կսկսի. սարսռագդեցիկ տենդ մը կը սլատէ, կան սլարագաներ որ ցաւուն սաստկութիւնը աւելի կը շատցնեն, փորհարութիւնը կը յառաջանայ բուն սաստկութեամբ, սովորաբար ուժասլաւութեան ու տկարացման զգայութիւն մը երեւան կուգայ, վերջին ծայր ծարաւի տենդ մը, լեզուն կը ճերմկնայ, ոտքերը ու ջիղերը խիստ ջղաձգութեան մը կենթարկուին ու նոյն ատեն հիւսնդը քանի մը ժամ փսխուք կունենայ: Կղկղանքը առաջին անգամ սլտոր կ'ըլլայ, բայց շուտով բրինձի ջուրի գոյն մը կ'առնէ, վերջը փոփոխման ենթարկուելով շիճուկի գոյն մը կըստանայ:

Քօլերայով վարակուողին կղկղանքը իր մէջ կը պարունակէ բնասպիտ ու սօսիի քլօրայտ, արիւն, ֆօսֆատ եւ անթիւ միքրօ օրկանիզմ մասմալ նեխած փտած սլաքթերիններ, որոնք գուրս ելլելէ քիչ վերջ կը մեռնին:

Վտրակման սկիզբը մարդուն կերպարանքը կ'ալափոխուի, մորթը կը կապուտնայ եւ ասպ կստանայ մոխրի գոյն, աչքերը փոքր կիյնան, քիթը ցցուած վիճակ մը կ'առնէ, այտերը կը խորոջնան, ձայնը կը մաքրի, մորթը կը կծկուի, եւ փոթոտելով կը կորնցնէ իր առանձգականութիւնը: Պաղ ու թեթեւ քրտինք մը կը սլատէ, որուն կը յաջորդէ հոգիի տագնապ մը. լեզուն կը թանձրանայ ու մորթը կը չորնայ, այս սլարագային, կրկին չափազանց ծարաւութիւն մը կ'զգայ, փորը կը տափալնայ ու կը կախուղնայ եւ կամ կարծրանալով գագաւոր երեւոյթ մը կ'առնէ:

Անութին եւ բերնին բնական տաքութիւնները, 5 կամ 10 աստիճան կը կորնցնեն, բայց նստատեղիին եւ ներքին մասերուն մէջ կրնայ 103—104 աստի-

ճան սանդէկըթ բարձրանալ: Բազկերակի զարկը վերջին ծայր տկար ու ենթական յաջորդաբար կը թրմրի: Երեսները առաջին անգամ դեղնորակ գոյն մը կստանան, մաղձի գունանիւթի յատուկ, բայց շուտ մը թխագոյնի կը վերածուին, որ կը նմանի սլտոր կաթնաջուրի մը եւ կամ բրինձի ջուրի, աղտեղութեան մէջ երբեմն թեփահատեր ու նիւթի հատիկներ կը գտնուին. այս երեւոյթները կերեւին նաեւ արեան մէջ ալ: Այնուհետեւ լորձունքի եւ քրտինքի կատարեալ դադարում մը կը նշմարուի: Քրտինքի գեղձերը կը շատնան շուտով եւ ստնտուկինը իր կաթնեղակային հոսումէն բոլորովին անզգայ կը դառնայ: Այս վիճակը հազիւ 2—3 ժամ կը տեւէ:

Բայց 12—24 ժամ ալ կը պատահին: Կան սլարագաներ որ այս ախտէն վարակուողը կը մեռնի, առանց լուծում մը ունենալու որ կը կոչուի ֆուրս սիֆա (Չոր):

Երբ աղիքները երբեմն ջուրով կը լեցուին՝ օրինաւոր ելեւէջ մը կը նշմարուի, այս սլարագային չափազանց փորու ցաւ չկայ, այլ տաքութիւն մը եւ ճնշման զգայութիւն մը սլտորին շուրջ, միեւնոյն սլարագային կարգ մը ախտանշանք ի յայտ կուգան, մարմնոյն ուրիշ մասանց մէջ: Քօլերայի յարձակման առաջին սլահուն սիրտը կրնայ գրգռուիլ եւ հիւսնդը մեծ անձկութեան սիրտը կը շարունակէ: Սրտի թնդիւնէն կարճ ժամանակ յետոյ մը ենթարկել: Սրտի թնդիւնէն կարճ ժամանակ յետոյ մը սիրտը կը տկարանայ: Չոքքերը եւ ոտքերը կը սլաղին, յետոյ սառի չափ կը ցրտանան: Երեսէն մաս մը կը կապուտնայ, ու մաս մ'ալ կ'ստանայ մոխրի գոյն, շրթները կը սեւան ու բարեխառնութիւնը սանդիկըթ 37 էն 35 աստիճան կը ցածնայ: Ու աղիքին վարի բերանը (rectum) ասոր հակառակը կը ցցնէ, ձայնը կը խռրանք (rectum) ասոր հակառակը կը ցցնէ, ձայնը կը խռրանք: Սլտոր ու ճնշառութիւնը տաժանելի եւ ծանծաղ կըլլայ:

Առաջին յատկանշական ախտանշանը մկաններու ջրաձգութիւնն է, որուն ցաւը հիւսնդը աներեւակայելի

7702-57

չարձարանքներու կենթարկէ . մկանները կծկում մը կու-
նենան, մանաւանդ զիստը (պալտը) ոտքի մատերը, բա-
զուկները եւ ձեռքերը : Զղաճգութիւնը երբեմն ինքնա-
ծին է եւ երբեմն ալ գրգռուելէն յառաջ կուգայ վեր-
ջին քանի մը վայրկեանները եւ կը տեւէ կարճ ժամա-
նակի միջոց մը, բայց ասանց բուն պատճառը դեռ գի-
տութիւնը չէ սլարզած . կրնայ թոյնին արգիւնքն ալ
ներգործել :

Մէզը դիրտով կը հարստանայ . եւ կը ներկայանայ
պարագայ որ մեզի կաթիլ մը իսկ չի հասնիր փանփուշ-
տը : Ու այս գործողութիւնը կը տեւէ 3 օր :

Մինչեւ որ վարակուողը կամ մեռնի եւ կամ աղէկ-
նայ : Շատ մը պարագաներու տակ մահը կը պատահի
այս շրջանին մէջ եւ կամ առաջին օրուան՝ կէս օրէն
ետք, կան պարագաներ որ ասոր հակառակը կըլլայ եւ
հիւանդը կարողանայ, սա կը կոչուի ապաքինման շր-
ջան :

Այն ատեն երակի զարկը կը զօրանայ եւ ցրտութեան
ամենաճանր վիճակը կը նուազի, եւ առատ քրտինք մը
կը հոսի : Քանի մը օր վերջ կրնայ ըլլալ որ մէզը նորէն
կտրի եւ ալպիւմին ու արեան կարմիր գնդիկներ պարու-
նակէ, եթէ ապաքինումը անխաբան ըլլայ, մէզը իր
բնական վիճակը շուտ կը գտնէ, եւ մէկ կամ երկու
շաբաթ վերջ լիովին կ'արողջանայ : Իսկ երբ մահացու է
չոր քօլերան, ներքին աղեսաց մէջ ախպիսի յատկանշա-
կան նիւթեր կը պարունակէ որ կանդամալուծեն մկա-
նուքի մորթը ունայն ատեն փսխուքներն ալ իրենց մէջ,
ստամոքսի եւ աղիքի գործոն մածուցիկ մաշկ կը պա-
րունակեն : երբոր յոջան՝ ֆօլերա քիֆօիս . — Կայ նաեւ
երրորդ շրջանը այս ախտին որ իր հետ տենդ ունի, եւ
որ կը կոչուի ֆօլերա թիֆօիթ :

Սա իր ախտանշաններով զանազան փոփոխութեանց
ենթակայ է : Քօլերա թիֆօիտը իր հետ ունի սաստիկ

տենդ, բարեխառնութեան աստիճանի բարձրաճում, գըլ-
խու ցաւ, ալշութիւն, բազկերակը ուժգին է եւ արագ,
երեսը շառագոյն : Այս ախտանիշերը կը տեւեն քանի մը
օր եւ կամ կը յաջորդեն միմեանց, սա կը կոչուի փո-
խադարձ ներգործութեան շրջան : Երբ ենթական կապի
ուժասպառ վիճակով մը, կապուտած նշաններ աստի-
ճանաբար երեւան կուգան, տաքութիւնը մորթերուն կը
վերադառնայ, եւ բժաւոր գոյներու կենթարկուին : Սըր-
տին գործունէութիւնը կը զօրանայ, մէզին քանակու-
թիւնը կը շատնայ, ստամոքսի գրգռումը կը հանդարտի
աղտեղութիւնը դուրս տալու ժամանակամիջոցը կերկա-
րի եւ փորու ցաւ չի նշմարուիր :

Երբեմն կը պատահի որ փոխադարձ ներգործութեան
միջոցին, բարեխառնութիւնը բնականէն չի բարձրանար,
ու սաստիկ լուծման մը միջոցին յաճախ այս նպաստա-
ւոր վիճակը կը խափանուի եւ հիւանդը կ'ենթարկուի
վերադարձի մը՝ որուն ցնորած վիճակ մը կը յաջորդէ,
որ կը կոչուի ֆօլերա քիֆօիս : Այս պարագային լե-
զուն կը չորնայ, բազկերակը կը գործէ արագ բայց
տկար ու մահը վերջապէս վրայ կը հասնի : Համաճարա-
կի միջոցին միբրոպի յարձակման խտութեան աստի-
ճանները կը տարբերին, կան պարագաներ որ փորհարու-
թիւնը ցաւով կ'ըլլայ : Կը պատահի նաեւ փսխուք, ջղա-
ճգութիւն, ուժասպառութիւն, առատ արտաթորութիւն
հեղուկով : Քօլերա քիֆօիսի Բ. շրջանը նշանաւոր է պէս-
պիսի բորբոքումներով, սաստիկ լուծում եւ կամ աղիք-
ներուն մէջ մեծ կամ սլաքիկ սեփրերիքի բորբոքումներ,
որոնք թարախային եւ արիւնոտ աղտեղութեանց պատ-
ճառ կ'ըլլան . թոքաստապի ինչպէս նաեւ թարախային
ճնճղատապի ալ հաւանականութիւնը կայ : Կան նաեւ
սեփրերիքի բորբոքումներ խոջափողի, փամփուշտի,
ծննդական գործարանաց (իգական) յարականջի եւ եր-
բեմն ալ օճացաւ (եւանդ) եւ արեան մէջ թարախ կը

պատահի: Քօլերա թիֆօիսի երրորդ շրջանը կը կոչուի Քօլերա նափրիքիս (երիկամունքի ախտ): Սա երբեմն շրթ-դողութեան պատճառ կ'ըլլայ. այս պարագային մէզի հիւթանջատումը գրեթէ կը դադրի, երիկամունքի մէկ մասը ճնշման մը կ'ենթարկուի, մէջը կը պարունակէ քսար աշպուխն եւ յաճախ երիկամունքի բջիջ, ճերմակ եւ կարմիր արեան գնդիկներ: Առաջին շաբթօն սկիզբը կամ վերջը՝ ջղային ախտանշաններ կերեւին, գլխու ցաւ, փսխուք յետոյ, թմրութիւն, զառանցանք եւ գնդերա-հարութիւն, որոնք ամէն ալ անխուսափելի կը դարձնեն հիւանդին մահը:

Քօլերան կը բնակի աղիքներուն մէջ եւ ներքին պատերն արիւնով կը լեցուին, աղիքին մածուցիկ մաշկը հար-բուխի բորբոքում մը կ'ունենայ, կը շառագունի եւ կը ծածկուի թափանցիկ ու կարծր խաւով մը, բայց շու-տով արտածորում մը տեղի կ'ունենայ խողովակին մէջ. այնպէս որ աղիքներու կծիկները կը լեցուին լերդային հեղուկով մը, այս ատենն է որ մաղձը չի պատրաստուիր, եւ մածուցիկ մաշկի բորբոքումի նշանները որոշ կը յայտնուին: Շատ մը անգեր աղիքները անդոյն վիճակ մը կ'առնեն եւ գարշելի հոտ մը կը պարունակեն իրենց մէջ: Մկանները կը կծկուին, ներքին բոլոր գործարան-ները կը չորնան եւ կը ափգունին:

Փայծաղը սովորաբար կը պզտիկնայ եւ չնդարձա-կիր, հակառակ անոր որ ուրիշ տարափոխիկ հիւանդու-թեանց ատեն կը մեծնայ եւ կ'ընդարձակի: Լեարդը եւ երիկամունքը մութ գոյն մը կ'առնեն եւ կ'ուռնին, թո-քերը կը տկարանան: Երբ ախտին յառաջացմամբ հիւս-ուածները իրենց գօրութիւնը կը կորսնցնեն՝ մահն ան-խուսափելի կը գտնուի:

Պասիլիս Գօնան միայն ներքին աղիքներուն մէջ կը գտնուի, ինչպէս նաեւ երբեմն ալ գեղձերու եւ հիւսուածքներու խորերը: Աս ապացուցանելու համար,

բաւ է յիշել, աղիքներու մէջ պատահած ախտանշան-ները եւ աղիքին անկանոն վիճակը, մկաններու, ջղա-ձգութեան եւ բարեխառնութեան անակնկալ ելեւէջը: Գօնա Պասիլի հիւսուածներու վրայ ունեցած ազդեցու-թենէն, արեան փոփոխութիւն մ'ալ յառաջ կուգայ որ քիմիական արդիւնքով թոյն կ'արտադրէ:

Մահուանէ ետք անմիջապէս մարմինը կը կարծրա-նայ:

Երբ պասիլները ներքին աղիքներու թաղանթին ու յուղաթաղանթին մէջ կը դառնուին, աղիքներուն մէջ մագանման քրտինքներ երեւան կուգան, այս երեւոյթ-ները կը պատահին այնպիսի մարդոց որոնք արդէն ախ-տէն վարակուած են եւ մահը կը պատահի վայրկեանա-կան:

Տիակնօսիգ.— Քօլերայի տիակնօսիգը ձեռք կրնայ բերուիլ վարակուողի մը ազանգութեանց մէջ գտնուող զօնա պասիլը ձեռք բերելով:

Աս նպատակը իրագործելու համար, որչափ որ կա-րելի է վարակուողին թարմ աղտէն մաս մը առնելով կը տարածենք, քառանկիւն ապակիի մը վրայ շատ նոսր: Եւ կը չորցնենք քանի մը անգամ բոցին ցոյց տալով եւ վրան կ'աւելցնենք մեքերին պիւ եւ կամ զարպօր ֆիւսին եւ յետոյ մանրացոյցի շնորհիւ կրնանք տեսնել զօնա պասիլը.— եթէ շատցնել ուզենք ակառ ակառ ժեղաքիւնի գիւրքիւրը կը պատրաստենք: Ընդհանրապէս արսէնիֆէն թունաւորուողներն ալ քօլերայի ախտանշանները ցոյց կուտան:

Գիտուն ու վարժ մանրէաբաններ դիագնոստիկամբ կրնան ճանչնալ ծանրակշիւ ախտացոյց նշանները, որոնք տարբերութիւնով իրարմէ կը դատուին ներքին աղիքնե-րու մէջ յառաջ եկած փորակի (ծաղկանոյշ) միջոցաւ:

Քօլերայի ախտագուշակութիւնը իր ուղեղակէտին մէջ, եթէ ախտանշանները մեղմ ըլլան իսկ, պարզ եւ

սաստիկ փորհարութիւն մը կրնայ զեկուցանել քօլերայի ազդարարութիւնը որուն յատկանշական երեւոյթները են շնչհեղձութիւնը որ համահարակի առեն մահը սոսկալի է եւ հարիւրէն 50՝ 70 համեմատութեամբ կ'ըլլայ :

Քօլերայի թոյնը կը թուշաւորէ նաեւ կենդանիները, եթէ փորամաշկի խորոջը ենթամորթային հիւսուածքներու եւ կամ արեան մէջ ներածուած է, ու ազիքներուն մէջ ծծում տեղի չունենար, որքան առեն որ եփիքներդի խաւը վնասուած չէ, կայ նաեւ ասոր հակաթոյնը որ կատարելութեան վիճակին դեռ հասած չէ:

Եթէ քօլերայէ վարակուող ու առողջացողի մը արեան շիճուկը առնենք ու քօլերայի միքրոօններու հետ առողջ մարդու մը ներարկենք եթէ չըսենք բնաւ՝ կրնանք ըսեր ալ որ՝ չազդուիր, որովհետեւ այդ արեան շիճուկը, այն տեսակ նիւթ մը կը պարունակէ որ քօլերայի միքրոօնը չի կրնար անոր մէջ ապրիլ ու իր ազդեցութիւնը կը կորսնցնէ:

Այս ախտը՝ այնչափ վարակիչ հանգամանք մը չունի որչափ թիֆօիճի տենդը . . . :

Վերջին ատենները իմացանք որ Ամերիկացի կարող ըփշկ մը քօլերայի սէրօմը գտած է . սրով մեծ ծառայութիւն մը մատուցած եղաւ մարդկութեան .

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

904-908

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0071793

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0071792

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0071791

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0071790

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0071789

2013

